

تبیین نحوه پیگرد حقوقی بین‌المللی

اقدام جنگنده‌های آمریکا علیه هواپیمای ماهان از منظر قوانین بین‌الملل

یادداشت پیش رو درصدد بررسی اقدام جنگنده‌های آمریکایی علیه هواپیمای مسافربری ایران از منظر معاهدات هوانوردی بین‌المللی و قواعد حقوق بین‌الملل است.

مقدمه

روز پنجشنبه دوم مردادماه ۱۳۹۹ در پی تعرض هواپیماهای جنگنده ایالات متحده آمریکا که در کریدورهای بین‌المللی هوایی در آسمان سوریه به هواپیمای ایرباس ۳۱۰ شرکت هواپیمایی ماهان به شماره پرواز ۱۱۵۲ شرکت هواپیمایی ماهان، هواپیمای مسافربری مذکور مجبور به کاهش ارتفاع و فرود اضطراری در فرودگاه بیروت شد. سخنگوی سازمان فرماندهی مرکزی آمریکا بامداد جمعه علت اقدام جنگنده‌های آمریکا را بازرسی بصری به صورت حرفه‌ای و بر اساس معیارهای بین‌المللی و باهدف اطمینان یافتن از امنیت پرسنل نیروهای ائتلاف در پایگاه التنف دانست.

از آنجا که ایالات متحده آمریکا مدعی است که این عملیات را بر اساس معیارهای بین‌المللی صورت داده است و در مقابل سازمان هواپیمایی کشوری ایران نیز معتقد است که اقدام جنگنده‌های آمریکایی تعرض به هواپیمای مسافربری ایرانی و مصداق بارز نقض استانداردهای هوانوردی است.

براین اساس، یادداشت پیش رو درصدد بررسی اقدام جنگنده‌های آمریکایی علیه هواپیمای مسافربری ایران از منظر معاهدات هوانوردی بین‌المللی و قواعد حقوق بین‌الملل است.

مغایر با کنوانسیون هوانوردی شیکاگو

معاهده هوانوردی غیرنظامی بین‌المللی که به کنوانسیون شیکاگو نیز شناخته می‌شود مهم‌ترین معاهده مربوط به هوانوردی و حقوق هوایی است که اجرای آن از ۴ آوریل ۱۹۴۷ آغاز شد. این به تأسیس سازمان بین‌المللی هواپیمایی (ایکائو) انجامید.

معاهده شیکاگو علاوه بر اینکه اساسنامه ایکائو محسوب می‌شود یک عهدنامه چندجانبه برای ایجاد نظم و ایمنی و کمک

به پیشرفت مؤثر هواپیمایی بین‌المللی است که دارای اصول و قواعد حاکم بر هوانوردی است.

ماده ۳ مکرر پروتکل اصلاحی کنوانسیون شیکاگو ۱۹۸۴ مقرر می‌دارد که:

کشورهای عضو کنوانسیون تأکید می‌نمایند که هر دولت باید از توسل به کاربرد سلاح علیه هواپیماهای کشوری در حال پرواز خودداری نماید و در صورت رهگیری چنین هواپیمایی زندگی سرنشینان داخل هواپیما و امنیت هواپیما نباید به خطر افتد.

براین اساس آنچه در رابطه با رهگیری هواپیمای ایرانی نیز روی داد یک تهدید جدی و واقعی علیه زندگی سرنشینان داخل هواپیما و امنیت هواپیما بوده است که در ماده ۳ مکرر کنوانسیون شیکاگو بر لزوم توجه به آن تأکید شده است.

علاوه بر این، کنوانسیون مزبور تحدید حاکمیت را نپذیرفته است. از همین روی، انجام بازرسی خودسرانه می‌تواند به مثابه مداخله یا نقض حاکمیت مستقل دولت‌ها تلقی گردد. در واقع حتی اگر فرض نیاز به رهگیری هواپیما نیز احساس شود، این اقدام صرفاً در صلاحیت عضوی است که هواپیمای غیرنظامی در قلمرو سرزمینی‌اش در حال پرواز است.

علاوه بر این هواپیمای غیرنظامی ارتفاع پروازی مشخص دارد و امکان اینکه اشتباه گرفته شود بسیار بعید است و چطور ارتش آمریکا علی‌رغم برخورداری از امکانات پیشرفته نظارتی و راداری، نتوانسته است که آن را تشخیص دهد و نیاز به رصد بصری داشته است.

به‌هر حال نوع رهگیری جنگنده‌های آمریکایی به نحوی انجام گردیده است که برای هواپیما و مسافران مخاطرات جانی ایجاد نموده است، چنانچه بنا به اظهارات مقامات واشنگتن، آژیر تصادم هوایی در کابین خلبان یکی از جنگنده‌هایی که اقدام به مزاحمت برای هواپیمای مسافربری ایرانی کرد بوده نیز فعال شده بود، چنانچه خلبان این پرواز با درایت و بر اساس قوانین و مقررات هوانوردی برای پرهیز از هرگونه خطر احتمالی، پس از دریافت اخطار مبنی بر کاهش فوری ارتفاع، بلافاصله شروع به کم کردن ارتفاع نمود و به دلیل اینکه هواپیما در وضعیت ثبات قرار داشته و مسافران مجاز به باز کردن کمربندها بوده‌اند، کاهش سریع ارتفاع و سرعت دور کردن هواپیما از خطر احتمالی، منجر به آسیب به تعدادی از مسافران و خدمه پروازی که مشغول خدمت‌رسانی بوده‌اند، گردید که بلافاصله پس از فرود هواپیما جهت درمان به بیمارستان منتقل شده‌اند.

با افزایش ناامنی هوایی، تخریب و انهدام تأسیسات هوایی و نیز افزایش خطرات جانی و مالی افراد، ایکائو درصدد برآمد تا جامعه بین‌المللی را متقاعد نماید که یک سری قوانین و مقررات امنیتی برای پروازها و وسایل هوایی لازم و ضروری است، تدوین نماید. براین اساس کنوانسیون‌های متعددی توسط ایکائو در صحنه بین‌المللی به تصویب رسیده که توانسته است در حفظ و برقراری امنیت پرواز گام‌های مؤثری بردارد.

در این میان کنوانسیون مونترال راجع به جلوگیری از اعمال غیرقانونی علیه هواپیمایی کشوری از مهم‌ترین منابع قانونی بین‌المللی هستند که می‌تواند به جرم امنیت پرواز علیه هواپیمایی مسافربری ماهان از سوی جنگنده‌های آمریکایی بپردازد.

مطابق با کنوانسیون مزبور، جرائم بین‌المللی اعمال غیرقانونی علیه هواپیمایی کشوری، طبق ماده یک آن عبارت‌اند از:

۱- هر کس برخلاف قانون و عامداً مرتکب اعمال ذیل گردد مجرم شناخته می‌شود:

الف) علیه سرنشین هواپیمایی در حال پرواز به عمل عنف آمیزی مبادرت کند که طبیعت آن عمل امنیت هواپیما را به مخاطره افکند.

ب) هواپیمایی در حال پرواز را از بین ببرد و یا به این هواپیما خساراتی وارد سازد که پرواز آن را غیرمقدور ساخته و یا طبیعت آن اعمال امنیت هواپیما را حین پرواز به مخاطره افکند.

ج) به نحوی از انحا دستگاه یا موادی در هواپیمایی در حال خدمت قرار دهد یا وسیله قرار دادن آن بشود که موجب از بین رفتن هواپیما شده یا مسبب خساراتی گردد که پرواز آن را غیرمقدور ساخته و یا طبیعت اعمال مزبور امنیت هواپیمایی در حین پرواز را به مخاطره افکند.

د) تأسیسات یا سرویس‌های هوانوردی را از بین برده یا آسیب برساند یا کار آن‌ها را مختل سازد و یا طبیعت اعمال مزبور امنیت هواپیمایی در حین پرواز را به مخاطره افکند.

ه) با علم به مجعول بودن اطلاعاتی را در دسترس بگذارد که در اثر آن امنیت هواپیمایی در حال پرواز به مخاطره افتد.

۲) همچنین هر کس به اعمال زیر مبادرت کند مرتکب جرم می‌شود:

الف) ارتکاب هر یک از جرائم در بند ۱ ماده را شروع کند.

ب) شریک جرم شخصی باشد که این اعمال را مرتکب می‌شود یا ارتکاب آن را شروع کند.

با اندکی دقت در متن بند ب ماده ۱ متوجه می‌شویم که منطوق بند ب از بین بردن یا وارد آوردن خسارت نسبت به هواپیمای در حال خدمت است.

لذا با توجه به بند ب ماده ۱ کنوانسیون مونترال، جنگنده‌های آمریکایی، امنیت هواپیمای مسافربری ایران را به مخاطره افکنده است، گرچه هواپیما را از بین نبرده است، بلکه امنیت آن را حین پرواز به مخاطره افکنده است، براین اساس اقدام جنگنده‌های آمریکا بدون شک نقض قوانین مصرح کنوانسیون مونترال محسوب می‌گردد.

نقض حاکمیت، تمامیت ارضی و حریم هوایی سوریه

بر اساس قوانین و احکام حقوق بین‌الملل هیچ کشوری نمی‌تواند ضد کشور دیگر از قدرت نظامی استفاده کند، مگر اینکه یکی از شرایط زیر را داشته باشد:

الف: بعد از دستیابی به موافقت دولت مستقر در کشور مذکور؛ ب: در صورتی که شورای امنیت بر اساس فصل هفتم، وضعیت‌هایی را تهدید صلح، نقض صلح و یا عمل تجاوز تشخیص دهد، می‌توان اقداماتی را در جهت مداخله در اموری که در صلاحیت داخلی یک دولت است به عمل آورد؛ ج: در صورت دفاع مشروع از خود در مقابله با تجاوز مسلحانه کشور مذکور.

نکته اینجاست که هیچ‌کدام از این شرایط ذکر شده در مورد سوریه وجود ندارد. در واقع تنها مصوبه ۲۲۴۹ شورای امنیت سازمان ملل متحد در خصوص سوریه که از دولت‌های عضو می‌خواهد تا تمامی تدابیر لازم را بر ضد داعش در سوریه و عراق به کارگیرند، تأکید دارد که تمامی اقدامات صورت گرفته در این راستا باید بر اساس قوانین بین‌الملل و منشورهای سازمان ملل متحد باشد که نیاز به موافقت دولت منطقه‌ای یعنی دولت سوریه (برای اقدام ضد داعش) را ضروری می‌داند.

بنابراین، آمریکا و نیروهای ائتلاف بدون رضایت دولت سوریه و مغایر با مصوبه ۲۲۴۹ شورای امنیت سازمان ملل در این کشور حضور نظامی دارند. چنانچه دولت سوریه نیز بارها حضور نیروهای آمریکایی در خاک این کشور را بدون درخواست و رضایت دولت قانونی خود دانسته و آن را نقض صریح و آشکار قوانین بین‌المللی تلقی نموده است.

در مجموع نفس مداخله و حضور نظامی آمریکا در خاک سوریه، به‌رغم برخی حمایت‌ها از سوی بعضی دولت‌ها از منظر حقوق بین‌الملل، به‌هیچ‌عنوان، توجیه‌پذیر و قابل دفاع نبوده و مشروعیت ندارد.

در این میان، دولت آمریکا ضمن حضور غیرقانونی و نامشروع در خاک سوریه، با رفتار اخیر جنگنده‌های نظامی خود علیه هواپیمای مسافربری ایران، هم‌زمان مرتکب اقدامات مجرمانه در حوزه امنیت هوانوردی بین‌المللی از جمله نقض شروط و مواد معاهده شیکاگو نیز شده است.

معاهده شیکاگو به صراحت اشاره دارد که در خصوص هواپیماهای دولتی (هواپیماهای نظامی، گمرکی و انتظامی) قابل اجرا نیست و هیچ‌یک از هواپیماهای دولتی کشورهای عضو معاهده حق ندارند بدون تحصیل اجازه از طریق عقد قرارداد و غیره و با رعایت مفاد شرایط آن، بر فراز خاک کشور دیگر پرواز کنند یا در آن فرود آیند و نیز کشورهای متعاقد باید در موقع وضع مقررات برای هواپیماهای دولتی خود، به امر بی‌خطری و جلوگیری از مخاطرات هوایی بر هواپیماهای کشوری توجه لازم مبذول دارند.

بنابراین آمریکا با پرواز جنگنده‌های خود بر فراز حریم هوایی سوریه، علاوه بر نقض حاکمیت، استقلال و تمامیت ارضی این کشور، برخلاف قوانین مصرح کنوانسیون شیکاگو که اشاره دارد به اینکه حاکمیت تام و مطلق هر کشور بر حریم هوایی قلمروی سرزمینی خود به رسمیت شناخته شده است هیچ‌یک از هواپیماهای دولتی عضو پیمان حق ندارند بدون تحصیل اجازه از طریق عقد قرارداد و یا در صورت اجازه بدون رعایت مفاد و شرایط آن پرفراز خاک کشور دیگر پرواز کنند و یا فرود آیند، رفتار کرده و حریم هوایی سوریه را طبق مواد مصرح در کنوانسیون شیکاگو نقض کرده است.

پیگرد حقوقی بین‌المللی

رفتاری که در قبال هواپیمایی مسافربری ماهان در آسمان کشور سوریه توسط جنگنده‌های آمریکایی صورت گرفت از چند مسیر حقوقی بین‌المللی قابل رسیدگی است؛ یک بعد آن مربوط به پیگیری نقض قوانین و مقررات بین‌المللی در رابطه با امنیت هوانوردی از جمله نقض آشکار ماده ۳ مکرر کنوانسیون شیکاگو و نقض بند ب ماده ۱ کنوانسیون مونترال ۱۹۷۱ است. براین اساس از آنجا که ایکائو مرجع حل و فصل و رسیدگی به اختلافات حقوق بین‌الملل هوایی است، لذا اقدامات غیرقانونی و مغایر با کنوانسیون‌های هوانوردی صورت گرفته، قابلیت تعقیب حقوقی را در شورای ایکائو را خواهد داشت، براین اساس دولت ایران می‌تواند از سازمان بین‌المللی هوانوردی (ایکائو) درخواست نموده تا به استناد نقض مواد مصرح در کنوانسیون‌های شیکاگو و مونترال، در مورد اتفاق پیش‌آمده تحقیق بنماید و ایکائو نیز باید بی‌درنگ تحقیقاتی شفاف و مستقلى را در این زمینه به انجام برساند.

علاوه بر این از آنجا که هواپیمای ماهان در آسمان کشور دیگری چون سوریه تهدید شده است، لذا اقدام و پیگرد موضوع توسط کشور سوریه نیز یکی دیگر از راه‌های پیگیری موضوع است، چنانچه کشور سوریه حق اعمال حاکمیت بر قلمروی

هوایی کشور خود را دارد و دولت آمریکا نمی‌تواند به‌صورت خودسرانه، یک‌جانبه و بدون صدور اطلاع و هشدار قبلی، در مسیرهای پرواز بین‌المللی در حریم هوایی سوریه، مناطق پرواز ممنوع اعلام کرده و یا اعلام به بازرسی هواپیماهای کشوری بنماید، براین اساس سوریه به جهت نقض حاکمیت، تمامیت ارضی و نیز پرواز بدون مجوز جنگنده‌های آمریکایی در حریم هوایی‌اش، طبق کنوانسیون شیکاگو امکان طرح و پیگیری مسئله را در شورای ای‌کائو و شورای امنیت سازمان ملل خواهد داشت.